

УДК 27-525.4:746.327(477.83/.86)2-282.3
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-3-13>

Оксана СОРОКА,
orcid.org/0000-0001-9699-4406
аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oksana.soroka@pnu.edu.ua

ГЕОМЕТРИЧНІ Й ФЛОРАЛЬНІ МОТИВИ В ОЗДОБЛЕННІ СВЯЩЕНИЧОГО ВБРАННЯ ГАЛИЧНИНИ (ХУДОЖНІЙ ТА СИМВОЛІЧНИЙ КОНТЕКСТ)

Згідно досліджень та спостережень багатьох мистецтвознавців, українська вишивка є однією із видів декоративно-прикладного мистецтва, де спостерігаються найрізноманітніші орнаментальні мотиви. В одному виробі можна виявити до кільканадцять поєднань різних мотивів утворених з найпростіших елементів.

Об'єктом дослідження є священниче вбрання, яке відноситься до важливих складових ритуалу християнсько-богослужіння. У літературних джерелах з богослов'я зазначається, що представникам духовенства не дозволяється проводити святі Таїнства без відповідного канонічного вбрання (або окремих його частин), виражальні особливості якого вказують на не буденність. Спеціальна тканина, форма, змістовне декоративне оздоблення, сюжетні та орнаментальні композиції, що використовуються для виготовлення священничих риз повинні відображати божественність літургії та через символіку демонструвати біблійне життя святих.

Оздоблення священничого одягу і церковного текстилю загалом розділяють на сюжетне (фігуральне) та орнаментальне. Сюжетне шитво – це масштабні композиції із зображенням вищих Небесних Сил: Богородиці, Ісуса, апостолів, ангелів, різних біблійних та історико-церковних осіб, подій, які розміщуються на конкретних частинах вбрання (опліччя фелона, епитрахиль) й відповідають іконографічним канонам. Таке шитво виявляє сакральний зміст, демонструє красу непередметних, божественних явищ. Орнаментальна вишивка складається з комбінацій геометричних та флоральних мотивів (рідше букв та знаків), які несуть у собі символічну значимість. Досліджуючи священничий одяг характерним є той факт, що його художні особливості формувалися не тільки за церковними канонами, а в поєднанні з народними традиціями.

У даній статті аналізуються орнаментальні мотиви, які використовуються в оздобленні священничого одягу Галичини кінця ХХ – початку ХХІ ст. Найбільшу групу складають геометричні мотиви серед яких домінують хрест, ромб, коло, квадрат та восьмикутна зірка. Флоральна частина охоплює ті мотиви, які використовуються у сакральному мистецтві з давніх часів, а саме: винограду, лілії. А також ті, які майстрині запозичували із народної вишивки: братику та колосок.

Ключові слова: орнаментальна вишивка, хрест, ромб, рослинний, виноград, одяг.

Oksana SOROKA,
orcid.org/0000-0001-9699-4406
Post-graduate Student of Design and Art Theory Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksana.soroka@pnu.edu.ua

GEOMETRIC AND FLORAL MOTIFS IN THE DECORATION OF VESTMENTS OF HALYCHYNA (ARTISTIC AND SYMBOLIC CONTEXT)

According to the research and observations of many art critics, Ukrainian embroidery is one of the types of decorative and applied art, where the most diverse ornamental geometric and floral motifs are observed. In one work, you can find up to a dozen combinations of different motifs formed from the simplest elements.

The object of the study is the vestments, which is one of the important components of the ritual of Christian worship. In the literary sources of theology, it is noted that representatives of the clergy are not allowed to conduct holy sacraments without appropriate canonical clothing (or individual parts of it), the expressive features of which indicate unusualness. The special fabric, form, meaningful decorative design, plot and ornamental compositions used for the production of priestly vestments should reflect the divinity of the liturgy and through symbolism demonstrate the biblical life of the saints.

In general, the decoration of vestments and church textiles is divided into **figurative** and ornamental. **Figurative sewing needlework** is a large-scale composition with the image of the highest Powers of Heaven: Theotokos, Jesus, apostles, angels, various biblical and historical and church figures, events, which are placed on specific parts of the liturgical vestment (fleet of the phelonion, the epitachelion) and correspond to the iconographic canons. Such sewing needlework reveals a sacred meaning, demonstrates the beauty of immaterial, divine phenomena. Ornamental embroidery consists of combinations of geometric and floral motifs (rarely letters and signs), which mean symbolic significance. When studying vestments, the fact that its artistic features were formed not only according to church canons, but in combination with folk traditions is characteristic.

This article analyzes the ornamental motifs used in the decoration of the priestly clothes of Halychyna in the late XXth – early XXIst centuries. The largest group consists of geometric motifs, among which the cross, rhombus, circle, square and octagonal star predominate. The floral part covers those motifs that have been used in sacred art since ancient times, namely: grapes, lilies. And also those that the craftswomen borrowed from folk embroidery: pansies and spikelets.

Key words: ornamental embroidery, cross, rhombus, floral, grape, clothes.

Постановка проблеми. Окреслена тема є актуальною оскільки не була предметом спеціального дослідження. Вважаємо, що священничий одяг Галичини кін. ХХ – поч. ХХІ ст. носить унікальний характер оздоблення, у якому поєднуються строгі канонічні та народні традиції. Є цікавим джерелом дослідження та виявлення ціннісних для мистецтва зразків.

Аналіз досліджень. Дослідженню орнаментального шитва в оздобленні священничого вбрання приділяли увагу М. Новицька, Т. Кара-Васильєва. Як відомо, є орнаменти, які використовуються у багатьох частинах сакрального мистецтва (наприклад в оформленні іконостасів), тому помічним у розумінні символіки рослинних мотивів стало дисертаційне дослідження О. Оляніної. Питання семантики хреста розкриває робота І. Остащука, а праця «Лексикон української орнаментики» М. Селівачова розглядає історію та еволюцію геометричних мотивів народної орнаментики, яка простежується в оздобленні священничих риз.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в орнаменті священничого вбрання відбулися помітні зміни: давні сюжетні композиції зникають, поступаючись місцем геометричному та рослинному орнаментальному оздобленню. Опіраючись на досліджуваний матеріал та з метою структуризації й аналізу мотивів, розділимо їх на окремі групи: геометричні та рослинні.

Для декору геометричного характеру в облаченні священника майстрині використовували багато орнаментальних мотивів, що розвинулись на стійких традиціях попередніх історичних періодів і в більшості випадків користувалися популярністю у вишивці традиційного вбрання та тканинах інтер'єрного призначення. Композиційна будова орнаменту ділила орнаментальні мотиви на основні та додаткові. У стрічкових та сітчастих композиціях геометричні мотиви, ритмічно повторюючись, утворювали смуги узорів, котрі оздоблювались облямівками з зубців, баранячих рижків, трикутників, додаткових ліній тощо. Крім того, орнаментальні мотиви komponували у шаховому порядку, найчастіше в ромбічній сітці, що є характерним для вишивки традиційних чоловічих та жіночих сорочок. Виявлений матеріал свідчить про те, що для оздоблення священничого вбрання використовували наступні мотиви: хрест, ромб, квадрат, коло, трикутник, крапку, різноманітні ламані та хвилясті лінії.

Ромб – паралелограм з рівними сторонами чи не найбільш популярний мотив української геометричної вишивки. Його можна побачити на численних зразках гончарства, на виробках з каменю, металі,

текстилі, звідки він і перейшов у декоративне мистецтво, зокрема і вишивку (Китова, 2003: 53).

У священничому вбранні мотив ромба широко використовують як для утворення композицій, збільшуючи чи зменшуючи його розміри, так і для заповнення ним площ. Найчастіше простежуються ромби, заповнені кількома меншими ромбами або хрестами, рідше квадратами, крапками (рис. 2). Зокрема, крапки в ромбі, згідно досліджень: «ґрунтуються на аграрному баченні ідеї закликання врожаю, втілений у зображенні знаку засіяного поля», а самі крапки – як зерно (Китова, 2003: 52). В усіх ромбо – крапкових орнаментах мотив ромба пов'язаний із мотивом хреста. Ритмічне чергування ромбів утворює метричний ряд, а повторення їх сторін утворює хрести великого розміру, які в одному випадку яскраво виражають художнє оздоблення, виявлене за допомогою товщини ліній, колориту і звучать в узорі рівнозначно з ромбами, в іншому – відіграють додаткову роль.

Окремо слід вивести *хрести*, які розміщували на опліччі фелонів, вони є символами християнського віросповідання й невід'ємними елементами в оздобленні священничого облачення. З виявлених матеріалів нараховуємо найрізноманітніші мотиви «хреста», у яких спостерігаємо різні графічні види хрестів, тому окреслимо кожен:

– грецький (крижовий) – хрест найпростішої форми із однаковими кінцями (рис. 1). Цей знак називається також *сгux quadrata* – рівнораменний використовувався ще у ранньому християнстві, символізуючи Христа (Остащук, 2008: 123);

– крослет має чотири невеликі хрестики на кінцях, які утворені поперечним смугами і в християнстві символізують чотири Євангелія;

– трьохпелюстковий хрест (кінці у вигляді трилистника) з листям конюшини, символізує Трійцю та позначає воскресіння Спасителя (рис. 1). Найчастіше використовується для виготовлення на престольних церковних хрестів. Також золотистий «трилистник» зображають на гербах міст;

– мальтійський або георгіївський має вісім кутів, від цього походить ще одна його назва «восьмираменний» (рис. 1). У традиційній українській вишивці хрест такої форми нагадує зірку, тому його ще називають зіркоподібним мотивом;

– константинівський хрест простої форми з дещо розширеними до країв однаковими кінцями, між якими розміщено чотири великі літери ІСХР NIKA, що означають – «Ісус Христос – Переможець» (рис. 1);

– клиновидні (зі слов'янської «польові крини»), що в перекладі означають білі польові лілії) хрести відомі ще з візантійських часів

(XI–XII ст.), у XIV–XV ст. були розповсюджені на Русі (рис. 1);

– латинський хрест – найпоширеніший християнський релігійний символ західного світу (рис. 1). Інші його назви – хрест Розп'яття, хрест Заходу, хрест Життя, хрест Страждання, *сгх immissa* (Осташук, 2008: 123).

Усі вищезгадані форми хрестів укладені із ромбів, трикутників, квадратів, овалів, ліній та їх комбінацій, по центру яких обов'язково розміщені мініатюрні сюжетні зображення Ісуса Христа, Матері Божої або монограми з двох і більше грецьких чи латинських літер.

Отже, мотив хреста в оздобленні одягу священників відіграє не тільки естетичну роль, але й зримо відтворює образну християнську символіку. Беззаперечним є той факт, що хрест завжди займав домінуюче місце в первісних пластах орнаментального мистецтва. Довго йшов процес, щоб хресний знак став символом віри та, символізуючи у наших предків сонце й вогонь, символом християнства.

В оздобленні священничих облачень, мотив *квадрата* зустрічається рідше, ніж ромб чи хрест, та

використовується як для укладання геометричного орнаменту, так і для його заповнення. Якщо в одних зразках він виступає самостійним орнаментальним мотивом, то в інших випадках – розміщений у ромбах і виконує додаткову роль. Досить незвичним для оздоблення священничого вбрання є виріб Ганни Василевич з Бучача, де квадрат виконаний у різних масштабах і з допомогою гармонійно підібраних кольорів та інших допоміжних мотивів, набув цікавого композиційно-орнаментального вирішення (рис. 2).

Поряд із зазначеними мотивами виступає коло, яке виконується як з чітко окресленими контурами, так і у формі, утвореній поєднанням різних елементів. Крім цього, форма кола не мала самостійного значення та як й інші вищезазначені мотиви, поєднувалась із хрестом, ромбом та інколи – з квадратом. Також варіант кола простежується, як рамка для сюжетної композиції на опліччі фелона (рис. 2).

Рис. 1. Графічні види хрестів

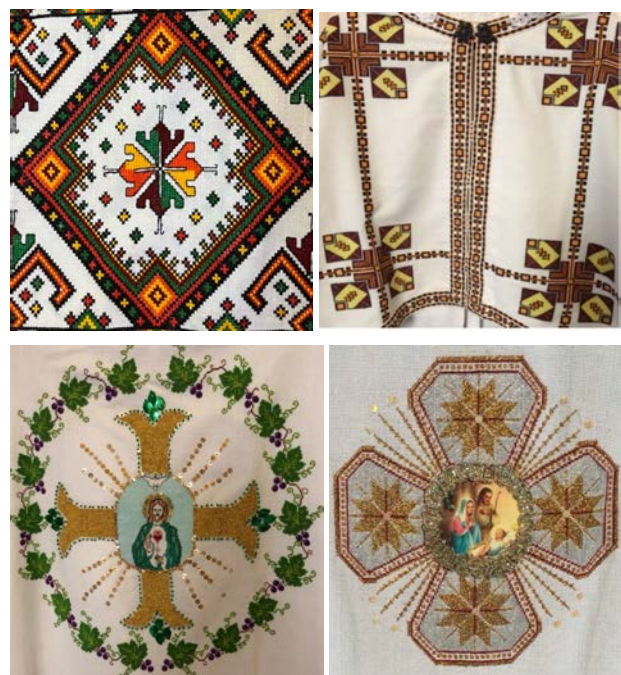

Рис. 2. Мотиви ромба, квадрату, кола, восьмикутної зірки в оздобленні священничого вбрання

Широко розповсюдженим був орнаментальний мотив, який майстрині утворювали з ромбів, квадратів, прямокутників та крапок, таким чином, щоб він нагадував віфлеємську зірку. *Восьмикутна зірка* в українській традиційній вишивці, зокрема у церковній, використовується дуже часто. Восьмипроменева зоря, або розетка відноситься до абстрактних мотивів і простежується на багатьох взірцях священничого одягу як допоміжний

мотив. Характерною ознакою розеток є те, що промені розмежовані прямим та скісним хрестами, які пересікаються. Завдяки прийому пересікання різних видів хрестів утворюються вісім променів. Прямий хрест ділить площину мотиву на чотири частини («промені», «пелюстки»), а з допомогою скісного – кожна з них поділяється ще на дві. Таким чином, утворюється стилізована восьмипроменева зірка, квітка чи розетка. На фелоні з Франківщини (рис. 2) вони виконані у вигляді стилізованого мотиву «восьмипроменевої зірки», із загостреними кінцями, символізуючи ту зірку, яка освітляла дорогу для трьох волхвів, що йшли до маленького Ісуса, а саме – Віфлеємську.

Отже, із усіх геометричних мотивів в орнаментальному оздобленні священничого вбрання Галичини використовувалися найпростіші форми, проте поширені та відомі серед декоративно-прикладного мистецтва. Без сумніву, найпопулярнішим був мотив «хреста», який, як зазначив М. Селівачов: «в тисячах і тисячах варіантів складає чи не половину національного орнаментного фонду» (Селівачов, 2005: 207).

Розглянемо *рослинні мотиви*, які в орнаментах оздоблення священничого одягу зустрічаються рідше, ніж геометричні. Найдавнішими й найбільш використовуваними є мотиви, пов'язані з в'юнкими рослинами, а саме, виноградна лоза. У християнстві виноград асоціюється із Христом, його грона символізують кров Ісуса, яку віряни приймають через причастя. Тут опираємося на слова Спасителя: «Я правдива Виноградина, а Отець Мій правдивий Виноградар» (Йоан 15:1-2) (Оляніна, 2020: 169). За часів раннього українського бароко сюжети «Христос – виноградна лоза», «Христос у винограднику» були поширені в іконографії та літургійному одязі. Доказом того, що рослинний орнамент побутував ще з XVII ст. в оздобленні священничої одежі є дослідження М. Новицької та Т. Кара-Васильєвої (Новицька, 1927), (Кара-Васильєва, 1996).

У своїй праці Д. Степовик також згадує про виноградну лозу, як символ Ісуса. Як він зазначає: «українські ієрархи вирішили додатково підкреслити евхаристичні моменти Божественної Літургії такими зображеннями, як наприклад ... іконою «Розп'яття з виноградною лозою», на якій Господь зображений розп'ятим на виноградній лозі, а з його ран стікає у велику чашу кров» (Степовик, 2012: 71).

Виходячи з вищезазначеного, можна припустити, що мотив «винограду» і його символічне значення запозичились з іконопису та розповсюдились на церковне шиття у різних варіантах та стилізаціях.

На виявлених зразках священничого одягу зустрічаються різні варіанти мотиву «винограду». Так, на фелонах із Франківщини, Тернопільщини та Львівщини (рис. 3) стилізовані листки й грона винограду укладені у форму хреста, або в букетики, які розміщуються по всьому полотнищу, тоді як низ оформлений виноградною стрічкою. Сама стрічка утворена з листків та кольорових (червоних, фіолетових, вохристих та синіх) грон винограду, які чергуються між собою.

Рис. 3. Мотив винограду

Інший орнаментальний рослинний мотив це – християнський символ незайманості та чистоти, атрибут Діви Марії, Ісуса Христа, Йосифа Обручника – *квітка лілія*. За біблійними переказами, архангел Гавриїл в день Благовіщення явився Марії з білою лілією та сповістив їй про зачаття Христа. Як і попередній символ «виноград», лілія використовується й в українській іконографії. Кандидат мистецтвознавства А. Дем'янчук у своїй роботі зазначає, що на одній із ікон Матері Божої Неустанної Помочі: «Голови Ісуса і Марії оточені золотими німбами з рослинними мотивами... Німб Матері Божої утворюють стилізовані лілії, котрі символізують Святість і Дівичтво» (Дем'янчук, 2016: 122).

Також мотив квітки лілії, або мотив «крину» популярний і досить часто використовується у вишивці українських рушників і є символом духовного життя, його чистоти та досконалості. Дослідниця Т. Кара-Васильєва зазначає, що попри розповсюдження цього мотиву в культурах Близького Сходу, Європи, Візантії: «завжди залишався незмінним зміст крину як символу вічного оновлення сил природи, як «символ рослинної сили», пов'язаний з аграрно-магічною темою й алегорією родючості взагалі» (Кара-Васильєва, 2010: 236).

У зафіксованих виробках цей мотив переважно стилізований у вигляді цілих гілок лілії, які розміщено одна над одною по периметру полотнища суцільною смугою. Орнамент оздоблено нитками чи бісером, квітки білого кольору, листки – зеленого.

В оздобленні священничого вбрання Галичини простежуються також мотиви троянди, калини, колоска, волошки та брaticків. Троянди червоного

чи багряного кольорів символізують рани та кров Ісуса. А гілки з шипами, з яких був виготовлений вінок – страсті Христові.

Висновки. Отже, із всього арсеналу орнаментальних мотивів, які застосовували майстрині для оздоблення священничого вбрання Галичини були ті, що використовуються у сакральному церковному мистецтві (мотив «хреста», «винограду», «лілії») з символічним значенням, а також й загальновідомі

у традиційній вишивці (ромб, коло, квадрат). Провідне місце в декорі священничого одягу по всій території Галичини займали геометричні мотиви, серед яких домінуюча роль належить хрестам та ромбам різної конфігурації. Наведений матеріал дає змогу стверджувати, що в кожному районі, селі майстрині віддавали перевагу улюбленим орнаментальним мотивам, які розвивались у загальноукраїнському контексті і займають належне місце у мистецтві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янчук А. Л. «Матір Божя Неустанної Помочі» у контексті Богородичного циклу в іконному малярстві Галичини кінця XIX – початку XXI ст.: іконографія, художні особливості: дис. канд. мист. : 17.00.05 / ЛНАМ. Львів, 2016. 199 с.
2. Кара-Васильєва Т. В. Літургійне шитво України XVII – XVIII ст. (Іконографія, типологія, стилістика) : Львів: Свічадо, 1996. 230 с.:іл.
3. Кара-Васильєва Т. В. Золоте гаптування. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Том 1. НАН України. 2010. С. 227–239.
4. Китова С. Полотняний літопис України. Черкаси: Брама Вовчок О. Ю, 2003. 224 с.
5. Новицька М. О. Датовані епитрахилі Лаврського музею 1640 – 1743 рр. Український музей [під. ред. П. Курінного]. 1927. зб. 1. С. 53–70.
6. Оляніна С. Український іконостас XVII – XVIII ст.: семантика пластичного образу): дис. д. мист. : 17.00.05 / ЛНАМ. Львів, 2020. 626 с.
7. Остащук І. Релігійна символіка : посіб. Івано-Франківськ: Третяк І.Я., 2008. 156 с.
8. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики: (іконографія, номінація, стилістика, типологія): навч. посіб. Київ : АНТ, 2005. 400 с.
9. Степовик Д. В. Українська гравюра бароко. Київ : КЛІО, 2012. 495 с.

REFERENCES

1. Dem'yanchuk A. (2016) «Matir Bozha Neustannoji Pomochi» u konteksti Bohorodychnoho tsykladu v ikonnomu maliarstvi Halychyny kintsia XIX – pochatku XXI st.: ikonohrafiia, khudozhni osoblyvosti. [«Mother of God of Perpetual Help» in the context of the Bogorodichny cycle in icon painting of Galicia from the end of the XIX to the beginning of the XXI century: iconography, artistic features] dys. kand. myst. – Dissertation for the degree of Candidate of Arts : 17.00.05 / LNAA. 199. [in Ukrainian].
2. Kara-Vasyliieva T. (1996) Liturhiine shytvo Ukrainy XVII – XVIII st. (Ikonohrafiia, typolohiia, stylystyka). [Liturgical needwork of Ukraine of the XVIIth–XVIIIth. (Iconography, typology, stylistics)]. 230. [in Ukrainian].
3. Kara-Vasyliieva T. (2010) Zolote haptuvannia. [Golden Embroidery] Istoriiia dekoratyvnoho mystetstva Ukrainy. – History of Decorative Art of Ukraine : In 5 vol. Volume 1. National Academy of Sciences of Ukraine. 227–239. [in Ukrainian].
4. Kytova S. (2003) Polotnianyi litopyis Ukrainy. [Canvas Chronicle of Ukraine.]. 224. [in Ukrainian].
5. Novytska M. (1927) Datovani yepytrakhyli Lavrskoho muzeiu 1640–1743 rr. [Dated stoles of the Lavr museum (1640-1743)] Ukrainyskyi muzei [pid. red. P. Kurinnoho]. – Ukrainian Museum: zb. 1. 53-70. [in Ukrainian].
6. Olianina S. (2020) Ukrainyskyi ikonostas XVII–XVIII st.: semantika plastychnoho obrazu). [Ukrainian Iconostasis of the XVIIth–XVIIIth centuries: semantics of plastic image] dys. d. myst. – Dissertation for the degree of Doctor of Arts : 17.00.05 / LNAM. 626. [in Ukrainian].
7. Ostashchuk I. (2008) Relihiina symvolika. [Religious Symbolism] posib. - handbook.156. [in Ukrainian].
8. Selivachov M. (2005) Leksykon ukrainskoi ornamentiiky: (ikonohrafiia, nominatsiia, stylystyka, typolohiia). [Lexicon of Ukrainian Ornamentation: (iconography, nomination, stylistics, typology)] Navch. posib. - Textbook. 400. [in Ukrainian].
9. Stepovyk D. (2012) Ukrainska hravura baroko. [Ukrainian Baroque Engraving] 495. [in Ukrainian].